
t s j e c h o - s l o w a k i j e

een oproep aan historici

Op donderdagavond deelde de radionieuwsdienst mee dat tsjechoslowaakse historici een oproep hadden gericht aan alle historici in de wereld. Die oproep was speciaal bestemd voor een kongres van historici, dat toen in Parijs werd gehouden. We hebben de tekst van het appèl trachten op te sporen - in buitenlandse bladen, daar althans de landelijke nederlandse dagbladen er geen aandacht aan besteedden. Hieronder de tekst van een bericht in het franse dagblad Le Monde d.d. 31/8/68.

.....

Dans un appel au VIIe congrès des sciences historiques
DES HISTORIENS TCHECOSLOVAQUES DENONCENT LE "CYNISME"
DE L'INTERVENTION

Berne, 30 août. - Par l'intermédiaire d'un journaliste suisse de retour de Prague, les historiens tchécoslovaques empêchés de se rendre en France ont lancé l'appel suivant au douzième congrès des sciences historiques de Paris:

"Notre pays a été brutalement assailli, profondément abattu comme jamais jusqu'ici dans notre histoire. Nous nous dressons contre la sauvage barbarie des troupes d'occupation qui se déclarent avec cynisme nos amies et nos alliées.

"Nos nations tchèque et slovaque sont terrorisées d'une manière incroyable. Les soldats ennemis massacrent femmes et enfants.

"Les bâtiments du rectorat de l'université Charles sont fermés comme cela fut le cas en 1939, lors de l'invasion nazie. Les occupants se préparent à détruire les forces morales de nos deux nations. Ils veulent nous forcer à nous lier à leur culture, à leur science et à leur civilisation.

"Nous ne pouvons combattre que par les forces de notre esprit. Nous nous défendons et nous nous défendrons. Nous ne pouvons coopérer avec vous. Pensez à nous. Nos nations ont besoin de vos intellectuels. La vérité vaincra."

J.-C.B.

.....

We vroegen prof. dr Z. R. Dittrich hoogleraar in de oosteuropese geschiedenis te Utrecht, een van de Tsjechoslowaken die zich na 1948 in ons land vestigden, om commentaar op dit appèl. Hij schreef ons o.m. het volgende (12/9/68):

(...)

De resolutie van de Tsjechoslow. historici, zoals die in Le Monde is afgedrukt, maakt op mij een incomplete indruk, bovendien is het niet duidelijk door welke organisatie speciaal zij uitgevaardigd is. Helaas ben ik niet in het bezit van de volledige tekst, om U uit Uw moeilijkheid te helpen. Ik zie het stuk als een van zo velen die in de bewo-

gen weken van augustus in Tsjechoslowakije werden aanvaard en heb niet het gevoel dat wij er aan een bijzondere waarde hebben toe te schrijven. Aangenomen, dat er om een authentieke tekst gaat, vind ik het jammer dat de redactie er van niet zorgvuldiger is geschied. Termen als "la sauvage barbarie" zijn nogal bezwollen en zakelijk genomen ook niet juist. Begrijp me goed, wat gebeurde in Tsj. vind ik afschuwelijk en betreurt diep alle slachtoffers van de inval. Maar dat alles geeft speciaal ons historici, die nu eenmaal de taak van een zakelijke benadering hebben, niet de vrijheid om er op los te gaan dramatiseren en door onzuivere vergelijkingen (b.v. de sluiting van de universiteit in 1939) verwarring te stichten.

Ik weet niet of ^{dat} wat ik schrijf een kanttekening is die U van mij verwacht. Als ik U een raad mag geven, U zoudt meer gebaat zijn met een artikel waarin de Tsjechosl. crisis in een wijder verband wordt behandeld. Helaas heb ik nu en in de komende weken zelf geen tijd, maar misschien kunt U een ander vragen, (.....).
(.....).

(w.g. Z. R. Dittrich)

adv.

ACADEMISCHE BOEKHANDEL

SCHOLTENS & ZOON N.V.

Grote Markt 43

Groningen tel. 21319 en 24656

uit voorraad leverbaar o.m.:

MULISCH - Het woord bij de daad, Mulisch over Cuba; 250 p. f. 9.50

Anatomie van links, standpunten en richtlijnen van o.a.

Amerongen, Constandse, Harmsen, Hulsman,

Kleerekoper, Lehning, Van Ravestein, Wertheim,

237 p.

-- 11.50

HANCKÉ - Travailleurs? De toekomst der arbeidersbeweging in België; 272 p.

-- 11.50

BEISHUIZEN - De magere jaren 1929-1939; 270 p.

-- 9.90

SMOYDZIN - NPD, neo-nazistische partijvorming in de bondsrepubliek; 202 p.

-- 12.50

MARCUSE - Antworten auf Herbert M.; 160 p.

-- 3.40

HOLZ - Utopie und Anarchismus. Zur Theorie Herbert Marcuse Marcuse; 135 p.

-- 8.45

Groniek heeft een aantal mensen - voornl. journalisten-, van wie bekend is dat ze zich voor geschiedenis interesseren, gevraagd hun mening over de geschiedbeoefening en de zin ervan eens op papier te zetten en daarbij zo mogelijk iets te zeggen over de geschiedenisopleiding en de toekomstmogelijkheden van historici in hun vak.

Als eerste aflevering in deze serie drukken we een stukje af van mr J. L. Heldring, sinds kort hoofdredacteur van de Nieuwe Rotterdamse Courant en al sinds jaren schrijver van de rubriek Dezer Dagen in die krant.

In een begeleidend schrijven tekent de heer Heldring aan: 'De vraag aan welke eisen volgens mij tegenwoordig (de opleiding van) historici moet(en) voldoen, heb ik niet beantwoord, om de eenvoudige reden dat ik te weinig afweet van die opleiding.'

Als ik mijn leven opnieuw zou mogen overdoen, dan zou ik niet rechten, maar geschiedenis gaan studeren. Ik wil niet zeggen dat mijn juridische vooropleiding van geen nut is in de uitoefening van mijn beroep: hoewel ik sinds mijn doctoraal bijna nooit een wetboek heb opengeslagen, kan ik mij voorstellen dat de studie mij een zekere denkdiscipline heeft bijgebracht, die mij in mijn journalistieke werk te stade komt. Maar ik geloof dat ik van een studie in de geschiedenis veel meer profijt zou hebben gehad.

Waarom? Omdat ik, in mijn beschouwing van het politieke bedrijf, voortdurend geboeid ben door, en een antwoord probeer te geven op, de vraag: waarom handelen of reageren de mensen zoals ze handelen en reageren? Het antwoord is, voor een belangrijk deel, te vinden in de geschiedenis. Wij allen zijn zoals we zijn mede als gevolg van het sociale, regionale en/of nationale milieu waarin we opgegroeid zijn. Om dat te kennen, moet je de geschiedenis kennen.

Wie, zoals ik, zich bezighoudt met het verklaren van hedendaagse verschijnselen, moet in de geschiedenis duiken om daarin althans een deel van de verklaring te vinden. En daarbij hindert het mij dat ik er te weinig van af weet, en zeker dat ik geen systematische kennis van de geschiedenis bezit. Hoewel: ik moet bekennen dat de vakhistorici die ik onder de journalisten ken, niet de beste journalisten zijn. Dat komt doordat ze te consciëntieus zijn, te voorzichtig in hun formuleringen, te langzaam in hun reacties (omdat ze over alle bronnen willen beschikken alvorens iets op papier te zetten).

Journalistiek is in wezen een oppervlakkig vak, in zoverre als je als journalist per definitie aan de oppervlakte moet blijven, a) omdat je, over hedendaagse dingen schrijvend, niet over alle gegevens en bronnen kunt beschikken; b) omdat indien je heel diep op de zaken in zoudt gaan, je je lezers zoudt afschrikken (dezen immers hebben zich op een krant geabonneerd, en niet op een wetenschappelijk tijdschrift).

Dat wil niet zeggen dat je, in wát je schrijft, niet consciëntieus moet zijn, maar wát je schrijft is noodzakelijkerwijs niet de volledige waarheid - dat is zelfs in geschiedschrijving niet het geval - maar op z'n hoogst slechts een deel van de waarheid, en dat dan nog met

de nodige (al dan niet stilzwijgende) slagen om de arm vermeld. Kortom, journalistiek is in wezen een oppervlakkig vak, maar het bedrijven ervan behoeft niet op oppervlakkige wijze te geschieden.

Ik dwaal af van mijn eigenlijke onderwerp: de geschiedenis en haar betekenis voor mijn werk. Mag ik het als volgt samenvatten: wie politiek bedrijft of er over schrijft, moet mensenkennis hebben (kennis van individuele mensen, maar ook van groepen en van volken, en ook zelfkennis). Die kennis krijg je pas wanneer je de achtergronden van die mensen, die groepen, die volken kent, en war is die achtergrond anders dan hun geschiedenis?

Ten slotte: wat zijn de mogelijkheden voor historici in de journalistiek? Zoals gezegd, beschouw ik de studie in de geschiedenis als een goede vooropleiding (mits de historicus-journalist maar niet denkt dat hij met zijn journalistieke werk wetenschap bedrijven moet). Historici zijn dus welkom, maar dat zijn juristen, theologen, neerlandici enz. ook. De journalistiek kan alleen maar beter worden door grotere injecties intellectuele discipline die de academische opleiding geacht wordt te geven (maar helaas in feite, te oordelen naar het gebrek aan formuleringsvermogen bij academici - dat een gebrek aan denkdiscipline verradt - zo weinig blijkt te geven).

J. L. Heldring

adv.

café - w o l t h o o r n - turftorenstraat 6 - groningen - café

w n

o goed dispuut gehad? r

l ga ook naar wolthoorn! o

t o

h generaties geschiedenisstudenten h

o gingen u reeds voor. t

o l

r o

n w

café - turftorenstraat 6 - groningen - w o l t h o o r n - café

s t u k j e s e n b e e t j e s

jan p janzen

- het is de bedoeling in dit rubriekje artikelen van 'histories' be-
- lang te sinjaleren uit tijdschriften die zich niet speciaal tot ge-
- schiedenismensen richten of zich daartoe beperken/men begrijpt dat
- niet naar volledigheid wordt gestreefd en dat dientengevolge het mo-
- ralisme in de hand wordt gewerkt/

w. f. h e r m a n s d u i k t i n h e t v e r l e -
d e n e n z e t b o l l a n d e n h u i z i n g a
a l s n o g o p z w a v e l z u u r .

Dr Willem Frederik Hermans, lektor geologie hier ter stede, hield op 1 december jl. voor een aantal nederlandisten een lezing getiteld 'Kan de tijd tekens geven'. H. C. ten Berge, die zich na het verscheiden van Merlijn heeft opgeworpen als eksekuteur-testamentair van dit close-reading tijdschrift, vond Hermans' onthullingen zo belangrijk dat hij ze liet afdrukken in het juli-nummer van Raster, 'driemaandelijks tijdschrift voor literatuur' (II, 2, p. 121-143).

'De teekenen des Tijds' is de titel van een 'Academische Les' die de Leidse hoogleraar G. P. P. J. Bolland, indertijd een beroemd filosoof, op 28 september 1921 hield. Het Leids Universiteitsblad ontrukte al op 23 november 1967 dit merkwaardige geestesprodukt aan de vergetelheid: 'Bolland: Bolwerk of Bolknak'.

Volgens BBB zijn de 'teekenen vanzelf ontelbaar', maar kunnen ze gevat worden onder één hoofd: 'het wezen en de gevolgen der democratie, der stelselmatig en eenzijdig doorgedreven democratie'. Bolland keert zich vervolgens tegen de democratie, de fiets, waarvan hij een zeer geniale en ondoorgrondelijke omschrijving geeft ('De fiets, in de samenleving onzer dagen eene onontbeerlijkheid, heeft meteen hare bedenkelijkheid en zelfs verderfelijkheid als trillend en schokkend verderver vooral van den vrouwelijken onderbuik, om niet te spreken van de fiets als middel tot heimelijk verkeer en factor van gezag vernietigende of democratische verijdeling eener zedelijke opvoeding.'), maar ook geeft hij de hoofdschuldige van het moreel en cultureel verval, het internationaal jodendom, er van langs. Immers, we weten het allen: de jood is de 'geboren splijtzwam, spelbreker en vredesverstoorder, omwentelaar en anarchist'.

Meer aandacht besteed Hermans in zijn lezing aan de historicus prof. J. Huizinga, 'een heel wat verkwikkelijker figuur dan Bolland. Ik moet zelfs bekennen dat het mij enigszins beschroomd maakt straks ook met hem misschien de spot te zullen moeten drijven.' (p. 126) - het is natuurlijk de vraag of dat echt moet, misschien wil Hermans het maar al te graag. Na zijn bekentenis werpt Hermans zich op In de schaduw van morgen - Een diagnose van het geestelijk lijden van onzen tijd (1935), waarin Huizinga zich wat pessimisties uitlaat over de toekomst van de westerse beschaving. Evenals Bolland is hij huiverig voor de technische vooruitgang. Huizinga is bv. niet te spreken over de Normandier, een supersnelle stoomboot die in vier dagen van Europa naar Amerika kon varen: de boot zou teveel trillen. WFH konkludeert dat de twee hooggeleerde cultuurdragers 'zich totaal (verkeken) op wat het enige exact meetbare bestanddeel van een cultuur is, namelijk de technologie'. (p. 136).

Hermans besluit zijn rede als volgt: 'De cultuurfilosoof doet uitspraken over de toekomst van de cultuur en faalt. Om niet te falen zouden de historici die zich aan cultuurfilosofie bezondigen, een soortgelijk principe moeten bezitten, als de geologen in het actualisme hebben gevonden. Maar de fysica van de menselijke gemeenschap is onbekend en zodoende richten de wijsgeren hun aanklachten in het wilde weg tegen de meest willekeurige dingen als geboortebeperving, de ineenschrompeling van het christendom, de ondergang van de menselijke waardigheid, de techniek, het puerilisme, de joden en de democratie.' (p. 142)

Daarvoor heeft hij ook al enkele opvattingen over de historicus ten beste gegeven: 'Een historicus kijkt naar het verleden, naar gisteren, meestal ziet hij de s c h a d u w e n zelfs over het hoofd, zover kijkt hij in het verleden terug.' (p. 127) - een wel erg archaïese opvatting, nietwaar?. Hermans vervolgt: 'Wanneer dus een historicus de blik van het verleden naar de schaduwen van morgen wendt, moet hij, zoveel is duidelijk, zijn verrekijker honderdtachtig graden hebben gedraaid.' (p. 127) - een m.i. niet erg reëel alternatief.

Interessant is ook Hermans' vergelijking tussen de geologie en de geschiedenis. Daarbij voert hij en passant een nieuw soort historicus ten tonele: de 'actualistische historicus'. Huizinga was er volgens WFH zo een: hij 'was overtuigd dat het heden niet wezenlijk verschilde van het verleden'. (p. 129)

Het is me niet duidelijk geworden wat Hermans nu eigenlijk met actualisme bedoelt. Ook begrijp ik niet wat hij nu in feite met zijn tirades over Huizinga aan heeft willen tonen. Of het moest zijn dat hij het nodig vond er nog eens op te wijzen dat Huizinga geen goed kontemporain historicus was en dat hij van de technische vooruitgang niet veel had begrepen, maar dat wisten we toch al!? Dat neemt echter niet weg dat hij nog genoeg wel belangrijke historische verhandelingen heeft geschreven. Merkwaardigerwijs zegt Hermans zelf ook dat In de schaduwen van morgen een 'nu totaal vergeten boek' is (p. 127). Waarom dan toch nog eens die oude koe opgedregd?

a l s d i t o n z e v o o r p o s t i s . . .

'Het is verheugend te zien, dat binnen de Buitenlandse Dienst nog de moed bestaat een nieuw tijdschrift op te richten.' Dat schreef minister Luns in een ten geleide voor het eerste nummer (december 1962) van Voorpost, 'tijdschrift voor de Buitenlandse Dienst', een blad dat op het Instituut voor Geschiedenis te midden van meer serieus drukwerk een zeer speciale plaats inneemt.

Voorpost weet zijn bestaan nog steeds te rekken, zij het met zichtbare moeite. Het lustrumnummer wordt zelfs geopend met een noodkreet van De Redactiecommissie: '(...) lezers, Uw redactiecommissie heeft een nijpend gebrek aan copij, omdat de aanvankelijke bron, die soms rijkelijk, soms druppelsgewijs, maar immer nog heeft gevloeid, thans schijnt te zijn opgedroogd.' Sindsdien zijn er twee nummers verschenen, deels gevuld met reacties op de noodkreet. Vele lezers vinden de inhoud van het blad niet interessant, niet aktueel genoeg. En inderdaad, men zoekt tussen de vele advertenties van grote Koncerns vaak tevergeefs naar een leesbaar stukje.

Voorposts feuilleton - over ministers van BZ sinds 1813 -, geschreven door ene M. W. Jurriaanse, is waarschijnlijk de oorzaak van de aanwezigheid op het IvG.

M. W. Jurriaanse is inmiddels gevorderd tot en met jhr mr P. J. A. M. van der Does .de Willebois, die per 1 november 1885 vanwege zijn al te manifeste ouderdomskwalen van zijn functie werd ontheven. De Willebois is no 21 van de serie, die totaal 120 bladzijden tekst + portretten beslaat. Aan elke minister is dus gemiddeld ca 5,5 p. gewijd - sommige krijgen echter minder dan 1 bladzijd, wat voor een grondige historische behandeling - ook gezien de manier waarop de zaak is aangepakt - wel wat weinig is.

Maar misschien is deze feuilleton voor historici toch van betekenis. Van nog meer belang lijkt mij echter dat we dankzij dit blaadje iets kunnen proeven van de sfeer en het denkpatroon bij BZ - zie bv. de reisverhalen en aanverwante literaire probeersels. Onthullend zijn ook de namen (overwegend imponerend dubbele) en de foto's van de mensen die onze belangen in den vreemde (gaan) behartigen. Zie vooral het plaatje van de 'Nieuwe groep derde secretarissen eind januari geslaagd voor attaché-examen' in nummer 21, p. 26 - zittend uiterst links een heer die zich zeer actief heeft betoond in het utrechtse elitegezelschapje Tres.

Histoici zijn niet geschikt voor de buitenlandse dienst.

d o k u m e n t a i r

De grote gebeurtenissen van deze zomer zijn door verschillende tijdschriften in fotografiese documenten vastgelegd. Hieronder een wat willekeurige bloemlezing.

Noir et Blanc wijdde een speciaal nummer aan 'Les journées de mai'. Heel wat goede en veel tonende foto's en een vrij uitgebreide toelichtende tekst. (Noir et Blanc, 8, rue Lincoln, Paris 8e, 3 F., f. 2.-, 48 p., geen advertenties.)

Paris Match kon door de ongereligheden een keer niet uitkomen, verzamelde de advertenties en gaf toen een dubbelnummer uit: 'Les journées historiques - des barricades aux élections - toutes les photos'. Inderdaad erg veel erg goeie plaatjes van de toestanden in Frankrijk. In het zelfde nummer ook andere histories. opnamen: 'La tragedie des Kennedy. Le dernier regard de Bob'. (Paris Match, 15-22 juni 1968; 2 F.)

In de uiterst linkse hoek is weer een tijdschrift ontsproten: Internationale Perspektieven. Het heeft twee ondertitels: 'Feiten, documenten, analyses ten dienste van de arbeidersbeweging' - 'voor een internationale revolutionair-marxistische hergroepering'; uitgegeven door de stichting 'De Nieuwe Weg', die ook verantwoordelijk is voor de op ongeregelde tijden verschijnende I.P.-pamfletten. Pamflet nr 2 is geheel gewijd aan 'Revolutie in Frankrijk'. In deze 'Kroniek van de eerste ronde - 3 mei-11 juni 1968' stelt I.P.-redakteur Huib Riethof met name de 'verraderlijke, ja KONTRA-REVOLUTIONAIRE rol van de stalinistische leiding van de Franse K. P.' aan de kaak. Toch is er nog voldoende reden tot hoop, omdat 'Eens te meer is gebleken, dat Parijs het revolutionaire centrum van Europa is'. Een pluspuntje van Internationale Perspektieven is dat de zgnd progressieve spelling, die vele - gelukkig meestal erg obskure-blaadjes zo irritant-onleesbaar dreigt te maken, niet erg konsekwent wordt toegepast. (I.P., Hoge Larenseweg 305, Hilversum; f. 3.50 voor 4 nummers; pamflet xnr 2 f. o.75.)

Tsjecho-slowakije. Fotogravure-Pers NV te Amsterdam-Leiden heeft de tragedie aangegrepen om onder het hoofd 'Einde van een vrijheid' een

foto-dokumentaire uit te geven 'over de overrompeling van Tsjecho-Slowakije door vijf landen van het Oostblok op 21 augustus 1968'. Een beetje een klef-kommercieel werkje met een wat al te patetische en duidelijk tendentieuze tekst. (f. 1.90)

Daarbij vergeleken heeft Paris Match het heel wat beter gedaan: 19 uitstekende pagina's, waarvan 16 p. foto's en 3 p. tekst, over de 'agressie van de Russe'. In hetzelfde nummer een uitgebreid interview met de Franse minister van onderwijs Faure; leuke naakt-jurkjes en 'mini-jupes'; een fotoreportage over 'Algérie nouvelle' en een paar lieve plaatjes van het pauselijk bezoek aan Zuid-Amerika. (PM, 31 août 1968, 2 f.)

(Over Tsjecho-slowakije leze men overigens vooral ook het 'essayistisch opstel' van dr Vilém Fuchs, korrespondent van de tsjechoslowaakse omroep in Bonn. Het werd op 1 september jl. uitgezonden door de VPRO-radio en is nu in twee afleveringen afgedrukt in Vrije Geluiden, nr 37 en 38, resp. 14-21 en 21-28 sept. 1968 - VPRO, postbus 11, Hilversum; ook los verkrijgbaar bij hetzelfde adres.)

jan rogier en jan de quay -
subjektief en aktueel -
een beetje een tweeslachtig stukje.

Al maanden houdt Jan Rogier het vol: zo nu en dan, zij het zeer onregelmatig, vult hij een pagina van Nederlands snelst groeiende progressieve weekblad Vrij Nederland met steeds weer nieuwe onthullingen over 'Een zondagskind in de politiek'. Dat zondagskind is prof. dr Jan de Quay, o.m. eks-premier.

Nu heeft Vrij Nederland zich al sinds jaren bijzonder geïnteresseerd getoond voor de politieke en partikuliere levenswandel van genoemde DQ. Er is zelfs een tijd geweest dat het blad fragmenten uit zijn dagboek publiceert. VN-redakteur Jan Rogier, zoon van de veelbesproken nijmeegse historicus, sluit dus bij een traditie aan. Ook in die zin, dat De Quay er ook bij JR niet zo goed afkomt. Dat is niet zo verwonderlijk, als men bedenkt welke rare zwenkingen Lijmenjan al in de jaren '40 heeft gemaakt. Rogier doet ons daar kond van in rijkelijk met citaten gelardeerde, veelal zeer lezenswaardige beschouwingen.

Rogier jr is een groot voorstander van subjektieve en aktuele geschiedschrijving. Dat wil zeggen dat hij zich verzet tegen mensen die van oordeel zijn dat 'historici (zich) met het verleden bezig (dienen) te houden (en) niet met de wortels van wat vandaag aan de orde is'. *

In de serie over De Quay wordt dan ook veel, vaak en hartgrondig ge- en veroordeeld. Soms gebeurt dat echter wel eens wat al te lichtvaardig en weinig gemotiveerd. Vooral als JR, die vanuit het archiefwezen in de joernalistiek opsteeg, zijpaden gaat bewandelen, d.w.z. figuren rond DQ behandelt. Zo zijn pagina-grote portretten van W. Banning en W. Thomassen, die niet erg geslaagd zijn. Hij betoont zich tegenover deze 'prominente doorbrekers van 1945' een wat al te streng en onrechtvaardig rechter. Onrechtvaardig, omdat hij te weinig begrip toont voor de mensen die na de oorlog een algehele vernieuwing van het politieke, maatschappelijke en kulturele leven wilden tot standbrengen, een algehele doorbraak, die o.m. zou moeten worden gerealiseerd door het stichten van één grote progressieve politieke partij. De doorbrekers verwierpen daarom de voor oude SDAP-ers vaak bijkans heilige dogma's van de klassenstrijd en het historisch materialisme, ze wilden een nieuw, bij de tijds socialisme, een personalistisch socialisme - een nieuwe kreet die toendertijd al even vaag was als de veel geprezen 'duidelijkheid' nu.

Het punt is nu dat JR het socialisme dat Banning, Schermerhorn, Thomassen c.s. voorstonden niet rood genoeg vindt. Vandaar zijn veroordeling van hun streven. Het blijkt inderdaad moeilijk te zijn 'het klimaat van de oorlogsjaren en de daarop volgende periode aan te voelen' - om de woorden van een oud-VN-man, inmiddels hoogleraar te gebruiken. Toch is dat wel mogelijk, als men zich maar enige moeite wil getroosten om zinnig te verdiepen in kontemporair materiaal, zoals kranten, tijdschriften, brochures e.d. (Zie in dit verband ook Schermerhorn en Drees in Groniek 3.) Jan Rogier tast meer dan eens mis. Gelukkig wordt hij dan uitgebreid op de vingers getikt door doorbraakmensen als Schermerhorn, Buskes en Smits (VN 13/7 en 17/8 jl.).

Over Nederlands allerjongste verleden wordt veel te weinig geschreven. Elke poging om deze lakune een beetje minder schrijnend te maken heeft so wie so recht op onze welwillende sympathie. Zo ook de vruchten van Rogiers onderzoek. Dat zijn artikelen subjektief zijn is niet erg: men weet het; dat hij aktualiseert - kristenradikalen: doorbrekers anno heden - is mede gezien het medium waarvan hij zich bedient, een opinie-weekblad, te begrijpen en zelfs toe te juichen; dat hij soms aperte misers maakt - bv. het artikel over Banning, VN 13/7/68 - zij hem geven: hij wordt wel door bevoegde lieden gekorrigeerd.

Ik weet niet of Rogier zijn serie nog eens in boekvorm gaat gieten, als het al gebeurt dan kan het nog lang duren. Maar waarom zou men er op wachten? Er is niets dat het Instituut voor Geschiedenis let om de tot nu toe verschenen artikelen met de reacties erop te verzamelen (fotokopieren!) en op een voor stamgasten bereikbare plaats te deponeren.

noot:

*) Dit schreef Jan Rogier in een artikel getiteld 'Op weg naar het anarchistisch paradijs' naar aanleiding van een in maart 1967 te Groningen gehouden histories kongres over het anarchisme (Vrij Nederland 1/4/67, p. 3; ook opgenomen in 'het VUISTje', nr 2, 22/11/67). In dat stuk laat JR zich zeer lovend uit over de aankomende historici: 'In elk geval kan van de meeste studenten in de geschiedenis niet meer gezegd worden, dat zij wereldvreemd in het leven staan of "met het hoofd naar achteren geboren zijn".'; en: 'hier (dus op het kongres - jpp) worden aspirant politici, journalisten en "bedrijfsleiders" gevormd. Het is te hopen, dat uit hen ook enige verlichte hoogleraren in de geschiedenis voortkomen, die niet bang zijn voor subjectieve en actuele geschiedschrijving.'

n e w a m e r i c a n r e v i e w d e g i d s a v e n u e .

Een nieuw amerikaans tijdschrift is het sinjaleren meer dan waard: New American Review, een kwartaal-pocket, waarvan het eerste nummer eind vorig en het tweede begin dit jaar verscheen (de rest heb ik nog niet gezien). Een bijzonder leuk blad. Veel literatuur; poezie, proza, toneel en essays - niet alleen uit en over de VS; verder meer algemeen kulturele zaken, zoals geschiedenis. In het eerste nummer bv. over generatiekonflikten ('Youngers and Olders') en over Edmund Burke en Karl Marx. In NAR 2 o.m. gedichten van Günter Grass, 'Reflections on Black Power', twee stukjes over de boodschap van Mc Luhan en Staughton Lynd over 'A Profession of History'. Dat Lynd zich intensief bezig houdt met het Amerikaanse radikalisme, is in zijn verhaal duidelijk te merken. Hij pleit voor geëngageerde geschiedschrijving - om dat geladen woord maar weer eens te gebruiken. Het stuk eindigt zo: 'The historian who does not grasp the fact that mankind, whatever else it is doing, is

making an agonized transition from societies that are not, is in my view out of touch with what is happening in the second half of the twentieth century. I hasten to add that these new societies may not be more humane than those they replace. Still, the interesting question of our time will appear to future historians as that one - namely. Is a humane socialism possible? - rather than the one that presently preoccupies the American psyche, Will capitalism or socialism prevail? Ans from where I stand, this is a ground for hope.' (NAR 2, p. 205)

Nederlands beste (en meest onregelmatig verschijnende) algemeen culturele maandblad is sinds enkele jaren De Gids.

Redakteur Harry Mulisch houdt zich wel eens met geschiedenis bezig. Zo in nummer 1 van de lopende, 131ste jaargang onder het hoofdje 'De toekomst van gisteren'. Hij schetst in enkele krachtige lijnen de geschiedenis van de laatste 25 jaar. Het enige aardige ervan is Mulisch' poging om op- en neergang van de koude oorlog in verband te brengen met algemeen cultureel-filosofiese verschijndelen (en anders om). Misschien wist u het niet, maar de koude oorlog, 'het tijdperk van de angst', had al in 1962 voorbij moeten zijn. Bijna niemand had dat echter volgens Mulisch in de gaten, behalve W. L. Brugsma, bekend van Haagse Post, H. J. A. Hofland, bekend van Algemeen Handelsblad, en H. Mulisch, bekend door zijn roman die nog steeds moet verschijnen; 'verder nauwelijks iemand, - behalve de vrouwen natuurlijk, die begonnen naar russische trant bontmutsen en laarzen te dragen.' (p. 11)

Beter schrijft Annie Romein-Verschoor over de naoorlogse tijd: 'Woeke-ring van attributen - Over maatschappelijke verantwoordelijkheid en On-behagen', jrg 131 nr 1 en 2/3. Zij konkludeert: 'Ons maatschappelijk zondebesef is bezig zich om te zetten in maatschappelijk verantwoordelijkheidsgevoel, en daar is het niet lichter op geworden, want absolute bestaat ^{er} niet, alleen de tijdelijke uitwijking in steeds wisselende attributen.' (p. 115)

In nummer 4 besteedt Hans Ramaer aandacht aan de opkomst van het anarchisme in de Verenigde Staten (na de Burgeroorlog) en dus ook aan 'de martelaren van Chicago', de slachtoffers van een gerechtelijke mmord. Een aardig artikel, dat echter niet zoveel nieuwe gezichtspunten biedt.

In het tot nu toe jongste nummer van De Gids, nr 5, schrijft E. van Raalte een bijzonder goed stuk over Harold Nicolson (1886-1968): 'Sir Harold Nicolson, onlangs op eenentachtigjarige leeftijd gestorven, is een zeer belangwekkend man in de Engelse culturele, diplomatieke en parlementaire samenleving geweest. Dit waardeoordeel is alleszins gerechtvaardigd, al mag hij dan in het algemeen genomen, nationaal noch internationaal een positie op de eerste rang hebben bereikt. In zijn bonte carrière (diplomaat, journalist, politicus, parlementarier, spreker in het openbaar en voor de radio) toonde hij zich in één opzicht een primus inter pares. Te weten als auteur. Dit vooral op het gebied van de ten onzent vooral in kranten al te weinig besproken kunst van levensbeschrijving.' (p. 313) En daar gaat Van Raalte dan ook dieper op in.

Avenue - tenslotte - wordt uitgegeven door de Geïllustreerde Persreus. Voor de VARA-mikrofoon is dit maandblad voor dames eens omschreven als 'het blad met de joodse snob-appeal'. Waarom begrijp ik ook niet, ik zal er al wel een te doorgewinterde snobbist voor zijn. Een leuk blad om aan een meisje kado te doen en dan zelf ook te lezen. Bijvoorbeeld het literaire supplement, geredigeerd door Renate Rubin-

stein. Uit het augustusnummer dit gedicht, dat veel boeken over de roemruchte oorlogsjaren samenvat en overbodig maakt (p. 122):

VERZET 40-45

Geweerkolven sloegen
de sterrenmensen
uit de straat
de vrachtwagens in.

moet dat nou zo
zei de buurman
't zijn toch ook
menser?

AN VAN HELVOORDE

(New American Review, The New American Library, Inc., 1301 Avenue of the Americas, New York, New York 10019; 95 c. = f. 4.20 per nummer; De Gids, adm. Meulenhoff-Bruna NV, Beulingstraat 2, Amsterdam-C; docenten- en studentenabonnement f. 27.50 per jaar, losse nummers f. 3.75; Avenue, De Geïllustreerde Pers NV, postbus 497, Amsterdam; postab. f. 21.--, losse nrs f. 1.90.)

vervolg van p. 22.

dan? Verlicht eigenbelang: we gaan dáár steunen, we gaan dáár ons mee bemoeien, waar onze belangen werkelijk ter sprake komen. In verband met de actuele situatie: we bemoeien ons beslist niet met enig probleem in het vasteland van Azië; we trekken een lijn langs de kust via Korea, Formosa, Phillipijnen, Indonesië. Kun je zo pragmatisch van geval tot geval een oplossing vinden? Zouden de Amerikanen dat niet kunnen, die zgn. zo pragmatisch zijn. Of zou er een andere mogelijkheid zijn? De grens ligt daar waar men vraagt om hulp. De grens ligt in de behoefte. De hulp aan Europa tegen Hitler-Duitsland was daarom zo'n succes en het Marshalplan was zo'n succes, omdat al die Europeanen het gretig aanvaardden en er voor waren, zolang als het duurde. Maar moet men aan de andere kant helpen, moet men zijn wil opdwingen aan landen die er niet om vragen? Dan wordt het een vreselijk moeilijke kwestie van informatie. Hoe weet men dat zij er niet om vragen? Wie vraagt er niet om, wie wel? Wie is representatief in elk land van de wereld voor het volk dat er is? Zijn de heren Thieu en Ky representatief voor het volk van Vietnam of zijn zij het niet? Dan wordt de vraag verplaatst naar allerlei omstandigheden. Er is dus geen makkelijke oplossing. Diegenen van ons die denken, wij zullen de Amerikanen wel zeggen hoe het moet, die vallen in de Amerikaanse fout dat er een makkelijke oplossing zou zijn. Amerika kan zich niet uit de wereld terugtrekken, dat zou ook voor ons een ramp zijn. Het kan de wereld ook niet regelen, dat is op het ogenblik duidelijk. Het zal telkens opnieuw een pragmatische tussenweg moeten vinden. Het is de grootste mogendheid van de wereld en zal dat voorlopig nog wel even blijven, maar een antwoord op die eeuwige vraag van verantwoordelijkheid is eigenlijk niet te geven. Een ding is zeker, de verantwoordelijkheid is aanvaard. De zuiverheid is daarmee verloren. Ik geloof ook dat het verkeerd is om de kritiek op Amerika te veel toe te spitsen op een kritiek op hun zuiverheid, want zij hebben verantwoordelijk willen zijn en men kan in de wereld niet allebei zijn.

10 STELLINGEN BETREFFENDE CONTEMPORAINE GESCHIEDENIS

M. van Driel

1. Contemporaine geschiedenis dient een plaats te krijgen in het studieprogram, zoals nu oude, middeleeuwse, nieuwe, nieuwste en sociaal-economische geschiedenis hebben, omdat contemporaine geschiedenis beschouwd kan worden als een onderdeel van de geschiedenis, in dezelfde zin als de huidige vakgebieden. 1)
2. Aan de bestudering van, en het onderricht in de contemporaine geschiedenis dient een speciale aandacht besteed te worden, omdat de bronnen veelal van andere aard zijn dan bij de 'oudere' geschiedenis (in kwantiteit, als in kwaliteit - dagbladen, periodieken, levende personen, film, geluid, televisie); en omdat de contemporaine geschiedenis een speciale benadering van het historisch proces met zich meebrengt, daar zij expliciet werkt vanuit het heden (cf. stelling 3) het derde 'omdat' 2), en voor het verleden als zodanig ('Geschichte an sich', geschiedenis 'l'art pour l'art') pas op de tweede plaats belangstelling heeft (cf. st. 10). 3)
(Door deze beide omstandigheden lijkt de waarde van onderwijs in de andere takken van de geschiedenis als methodologische voorbereiding op beoefening en bestudering van de contemporaine geschiedenis twijfelachtig.)
Voorts (dient speciale aandacht aan de contemporaine geschiedenis te worden besteed) omdat
 - voor beoefening en bestudering van de contemporaine geschiedenis de historicus behoefte heeft aan kennis van methoden, technieken en denkwijzen van andere disciplines zoals sociologie, psychologie, economie en statistiek, althans zo, dat hij met beoefenaars van deze wetenschappen kan samenwerken, en van hun werk en resultaten zonder teveel moeite gebruik kan maken (wat natuurlijk ook voor andere onderdelen van de geschiedenis in zekere mate opgaat);
 - contemporaine geschiedenis in essentie non-europacentrisch is.
3. Contemporaine geschiedenis kan beschouwd worden als het belangrijkste onderdeel bij de geschiedenisstudie, omdat
 - zij methodologisch bijzondere problemen oproept (cf. 2 en 6);
 - de meeste historici (nog) het onderwijs als voorland hebben;
 - (wanneer men althans geschiedenis als een sociale wetenschap beschouwt) de geschiedenis naast een educatieve en een recreatieve taak, ook een taak heeft bij de poging, te komen tot een analyse van de moderne maatschappij, waarbij direct en in de eerste plaats sociaal-economische en contemporaine geschiedenis van belang zullen zijn. (Dat een dergelijke analyse nodig is, zal niet ontkend kunnen worden.)
4. In aanvulling op st. 1 (waar principieel van de opname van contemporaine geschiedenis in het studieprogram sprake was) daarom: om aan de eisen die de contemporaine geschiedenis stelt te kunnen voldoen, en in overeenstemming met het grote belang van dit onderdeel van de geschiedenis, zullen in het studieprogram fundamentele wijzigingen moeten worden aangebracht. 4)

5. Veranderingen in het studieprogramma dienen er dan ook vooral op gericht te zijn, de contemporaine geschiedenis in de basis-opleiding (de pre-kandidaatsstudie, zowel als de MO-opleiding) plaats te geven als hiervòòr gesteld.
6. Onderricht in de contemporaine geschiedenis zal een zorgvuldig uitgekiende studiebegeleiding nodig maken, omdat de invoering ervan het studieprogramma waarschijnlijk zal verzwaren (ook al zou het overeenkomstig st. 4, noot 4 aangepast worden). Dit temeer waar aan de eis van een zekere studieduurverkortung niet voorbijgegaan kan worden, zonder dat daardoor de kwaliteit van de studie mag worden aangetast, of het principe van zelfwerkzaamheid.
7. Omdat het Wetenschappelijk Onderwijs gebonden is aan de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs en het Academisch Statuut, zijn wijzigingen als hier voorgesteld voorlopig niet te realiseren; wanneer men echter (ook zonder al het hier gestelde te onderschrijven) van mening is, dat de contemporaine geschiedenis tot nu toe zowel in de theorie als in de praktijk van het Hoger Onderwijs is tekortgekomen, dan zal men wellicht ermee in kunnen stemmen, dat
 - voorlopig de eerste prioriteit voor de Groningse historische subfaculteit is, het aanstellen van een docent speciaal voor de contemporaine geschiedenis;
 - op langere termijn, en in breder verband, ernaar gestreefd moet worden, dat WWO en Academisch Statuut gewijzigd worden. 5)
8. Hervorming van het Hoger Onderwijs in de geschiedenis zou de afgestudeerde historicus meer beroepsmogelijkheden kunnen bieden.
9. Er is geen afdoende reden om aan te nemen, dat de beoefening van de contemporaine geschiedenis fundamentele en/of praktische onoverkomelijke moeilijkheden in de weg zouden staan. 6)
10. Men zou contemporaine en sociaal-economische geschiedenis 7) (cf. st. 2 en 3) praktische, toegepaste geschiedenis kunnen noemen, de 'klassieke' geschiedbeoefening 'zuivere wetenschap' - vormen die naast elkaar dienen te bestaan, en zich ongeveer verhouden als soortgelijke variaties bij andere takken van wetenschap.

NOTEN:

1. cf. G. Barraclough, An Introduction to Contemporary History (Pelican A827), m.n. Ch. I, p. 17.
2. ibid. pp. 17-19.
3. Niet dat ik zou willen beweren, dat deze manier van geschiedbeoefening zonder waarde zou zijn (cf. st. 10!). Zij heeft opgeleverd, en levert nog, een immense hoeveelheid materiaal. Is echter ook het verbrokkelde beeld niet mede ervan een gevolg? Belangrijker lijkt mij echter, dat zij (althans in direkte zin) non-engagé is, en ik zou willen stellen, dat (cf. st. 3, derde 'omdat!') de situatie van het ogenblik iets anders vraagt. Al moet eerlijkheidshalve erbij gezegd worden, dat de 'l'art pour l'art'-geschiedenis zekere 'onpraktische' dingen bij kan brengen,

die van onmeetbaar belang zijn (cf. -echter - ook: J. H. Plumb ed., Crisis in the Humanities, Pelican A698, p. 9; en kunnen diezelfde intangibilia ook niet via de bestudering van de contemporaine geschiedenis worden verworven?).

4. Zie hierover: F. Fischer, 'Lohnt es sich noch Geschichte zu studieren?', in: Die Zeit, 6 okt. 1967, S. 24 (ook afgedrukt in 'Groniek, 1e jrg., p. 74 ff.).
In aanvulling hierop, en met het oog op de in Nederland geldende regeling, verdient ook de suggestie (niet van schr. dezes afkomstig), de bijvakken te vervangen door 'introducties' in de in st. 3 genoemde, en/of mogelijk andere vakken, de aandacht.
5. Gezien het hier gaat om fundamentele belangen van de studenten, dienen deze zich niet afzijdig te houden, maar mee te zoeken naar een oplossing van deze kwesties, en hun gewicht in de schaal te leggen. Men zal dit moeten beschouwen als uitoefening van een recht, evenzeer als vervulling van een daaraan verbonden plicht.
6. Cf. A. J. P. Taylor, Europe: Grandeur and Decline, Pelican A909, p. 320; en E. H. Carr, What is History?, Pelican A652, p. 13.
7. Sociaal-economische geschiedenis is misschien te zien als een specialisme binnen de contemporaine geschiedenis - maar in de 'oudere' vakgebieden zou zij dan ook als zodanig beschouwd moeten worden.

+++++		+
!		!
+		!
!		+
+		!
!	ZOJUIST VERSCHENEN:	+
+		!
!		+
+		!
!	FACSIMILE UITGAVE VAN JOHAN I BONTANUS	+
+		!
!	"BESCHRIJVINGHE DER COOP-STAD AMSTERDAM"	+
+		!
!	prijs fl. 60.--	+
+		!
!		+
+	Boekhandel. B e r g h u i s	!
!	Oude Ebbingestraat 59	+
+	tel: 2 57 20	!
!		+
+		!
+++++		+++++

NIEUW LICHT OP DE ZESTIENDE EN ZEVENTIENDE EEUW

(H. R. Trevor Roper, Religion, the Reformation and Social Change.
London, Macmillan, Melbourne-Toronto 1967)

F. Postma.

Onder deze titel heeft de engelse historicus Trevor Roper een negental essays over enige 'brandende' kwesties in de geschiedschrijving van de periode tussen humanisme en verlichting in één bundel laten uitgewen. Het centrale thema, voor zo ver men het binnen dit bestek zo mag noemen, is de vraag naar de omstandigheden, waaronder en de condities waarop, het erfgoed van de 15e en 16e eeuwse humanisten is overgedragen aan de wegbereiders van de 18e eeuwse verlichting. Wat waren de factoren, die ertoe geleid hebben, dat de zuideuropese geestesbloei van de jaren rond 1500 haar moderne karakter als lekenbeweging geleidelijk heeft verloren en dat op het einde van de 17e eeuw de bruisende stroom van de renaissance was geworden tot een stille vijver in het landschap van de spaans-italiaanse barok, terwijl het Noordwesten van Europa zich in dezelfde periode transformeerde van een dor en onvruchtbaar landschap tot een gebied, waar milde stralen van de zon der verlichting, de vruchten van het voor twee eeuwen uitgezaaide zaad deden rijpen?

Het is op deze niet geringe vraag, dat de auteur een antwoord poogt te geven. Hij beperkt zich niet tot het domein van de ideeëngeschiedenis alleen. Zoals uit de titel al blijkt, stelt hij zich op het standpunt, dat een dergelijke beperking onrecht zou doen aan het complexe verloop van het historisch proces. De sociale en economische ontwikkeling is het onontbeerlijke kader, waar binnen zich de veranderingen in het geestelijk leven voltrekken. In de negen hier bijeen gebrachte essays is de auteur er dan ook voortdurend van uitgegaan eerst de sociale krachten te determineren, alvorens de door hem geconstateerde verschijnselen te verklaren. Zijn methode om vanuit het algemene naar het bijzondere toe te werken, heeft Trevor Roper ook laten uitkomen in de rangschikking van zijn essays. Het boek opent met vier opstellen gewijd aan algemeen Europese onderwerpen, vervolgens slaat hij in het vijfde essay, 'Three Foreigners: The Philosophers of the Puritan Revolution', de brug vanaf het continent naar de angelsaksische wereld in het bijzonder, waarop de 'insulaire' opstellen gewijd aan problemen van de Engelse revolutie in de 17e eeuw aansluiten. In de beide laatste hoofdstukken voltooit dan de schrijver zijn tocht van Zuid naar Noord en laat zien hoe tenslotte het barbaarse Noorden wordt gebracht binnen de invloedssfeer van de verlichting.

In zijn eerste twee essays: vraakt Trevor Roper in een diepgaande analyse van de door Max Weber gelanceerde these, de veronderstelling, dat het protestantisme i.c. het calvinisme het kweekbed bij uitnemendheid zou zijn geweest van de geest van het moderne kapitalisme. In een boeiende en grondige bewijsvoering komt hij tot de conclusie, dat het weliswaar voor het oog gezien, juist mag zijn, dat landen als de republiek en Engeland in de 17e eeuw de leiding hebben genomen op economisch gebied en dat alom in Europa de 'calvinistische' koopman de touwtjes van het economisch bedrijf in handen heeft, maar dat het calvinisme de zwakke stee vormt in Weber's hypothese. Er was inderdaad in de 16e en 17e eeuw een internationaal georiënteerde Europese handelswereld, die werd gedomineerd door 'calvinistische' kooplieden en

bankiers, maar de auteur wijst er terecht op dat het calvinisme niet van primair belang moet worden geacht voor het ontstaan van de nieuwe handels- en industrie centra in de protestantse wereld. Want de kosmopolitische zakenwereld van het vroegkapitalisme kwam met Luther en Calvijn niet zomaar uit de lucht vallen. De laatmiddeleeuwse handels- en industrie centra in Noorditalië, Zuidoost-Europa, het Rijngebied en in de zuidelijke Nederlanden waren reeds samengegroeid tot een zeer verfijnd economisch systeem, dat tot bloei was gekomen binnen het bestel van de middeleeuwse stadssamenleving. Een maatschappijvorm echter, die aan het einde der middeleeuwen en in de 16e eeuw steeds meer in de knel raakte tengevolge van de groei van de macht der vorsten. De werelden van de omhoogstrevende nationale staten en de onafhankelijke koopsteden dreven in deze periode steeds verder uit elkaar. De mentaliteit van de hoveling en de vorst kon onmogelijk worden overgenomen door de grote kooplieden. Hun wereld was rationeel, zuinig en op winst gericht, die van het hof was er één van ongekennde luxe en geldverspilling. Ook op het religieuze vlak was de stedelijke gezindheid van een andere kleur, de vroomheid droeg in de steden een beheerst en redelijk karakter. Het zakelijke instinct stelde altijd grenzen aan de godsdienstigheid zodra het eigen voortbestaan in gevaar dreigde te worden gebracht door een overmaat aan godsdienstzin. Erasmus' geest vond bij de ondernemende burgerij van West-Europa meer aanknopingspunten van bestendiger aard, dan in de wereld van het hof en de hoge prelaten van de romeinse curie, ondanks alle waardering die men daar zei voor hem te hebben. Toen eenmaal de strijd der geesten in volle heftigheid was ontbrand, was voor deze groep de keuze onontkoombaar geworden en gedwongen om hun eigen bestaan te redden, wedden de ondernemers en de kooplieden op de best georganiseerde tegenstander van het contrareformatorische absolutisme van kerk en staat, het calvinisme. Het was een monsterverbond tegen het offensief van de contrareformatie en het vorstelijk absolutisme, gesloten in de hoop de nog jonge kerken van het calvinisme te kunnen sturen in een richting die verenigbaar was met hun groepsbelang, aldus Trevor Roper. Zodoende heeft het antiroomse verzet na Trente een ambivalent karakter, zolang er gestreden moest worden was er eenheid, maar zodra de ideologische vrede gewonnen scheen, kwam de tweespalt boven, want het strak georganiseerde calvinisme was niet minder onverdraagzaam en exclusief dan Rome, dat de leerschool van de contrareformatie had doorlopen. Het is deze gecompliceerde situatie die het hoofdthema vormt van de eerste twee en het vierde essay van de bundel, enerzijds de strijd van de burgerij tegen het geldverslindende apparaat van kerk en staat en anderzijds de tweefrontenoorlog van de geestelijke nazaten van het erasmiaans humanisme tegen de alleenzaligmakende leer van Genève en de verstikkende atmosfeer van de contrareformatie. Een strijd, die uiteindelijk gewonnen werd in de 'calvinistische' wereld, de republiek, Engeland, Zwitserland en in de hugenootse diaspora na 1685. Het calvinisme was de wapenrusting, die het overleven van de humanistische geest mogelijk heeft gemaakt in deze crisisperiode, toen de omstandigheden een erasmiaanse zuivering van de kerk onmogelijk hadden gemaakt.

In weerwil evenwel van zijn ogenschijnlijke zwakte, bleek de geest van het verlichte christendom steeds weer in staat met doelreffende initiatieven te reageren op ontstane noodsituaties. In de jaren 30 en 40 van de 17e eeuw, zo toont Trevor Roper aan in zijn vijfde opstel, zijn het figuren als Comenius, Dury en Hartlib, allen afkomstig uit Midden-Europa, die Bacon's hervormingsprogramma populariseren en ingang doen vinden bij de ontevreden leiders van de engelse oppositie tegen Karel I.

Gedreven door het verlangen om het protestantse Utopia te vestigen, volvoerden hun volgelingen de revolutie tegen het Stuartabsolutisme om vervolgens te ontdekken dat hun weg ten hemel niet verder voerde dan het protectoraat van de conservatieve landedelman, Oliver Cromwell. Een staatkundigeconstructie, die naar de intentie van haar ontwerpers, het Engeland van Elizabeth I diende te gelijken, maar zonder vorstelijke willekeur en geleid door de Protector en diens 'godly men'. In deze visie is ook het moeiteloze hefstel van 1660 zeer logisch. De conservatieve hervormers, die met Cromwell de leiding in de revolutie hadden veroverd, waren geen principiële tegenstanders van de monarchie zoals de extatische groepen van de 'radical Reformation', doch ontevreden conservatieve belastingbetalers uit de provincie, wier verontwaardiging was gewekt door de verspilling van hof en kerk onder de Stuarts. Toch gaf deze overwinning van de conservatieve gentry juist ruimte aan hen, die hun idealen ontleend hadden aan Bacon's 'Novam Organon Scientiarum' om iets tot stand te brengen, wat vruchtbaar zou blijken voor later. De universiteit van Durham en de Royal Society waren de vruchten van het revolutietijdvak, terwijl de herinnering aan de puriteinse revolutie sterk genoeg was om de tegenstanders van Jacobus II te inspireren tot de 'Glorious Revolution', hoe ongaarne zij deze term ook in de mond namen, ten einde Engeland ervoor te behoeden alsnog het slachtoffer te worden van een laatste poging om het absolutisme te vestigen.

Na 1660 was het pleit beslist, Engeland en de republiek bleken sterk genoeg om de laatste krachtsinspanning van het systeem van contrareformatie en absolutisme het hoofd te bieden, zonder zich opnieuw te hoeven laten insnoeren in een calvinistisch dwangbuis. De overwinning was zo compleet dat in 1713 de geest van scepticisme in Frankrijk triomfantelijk rondwarend reeds de zekerheden van het voorbije tijdvak ondergroef.

Het nieuwe wereldbeeld dat de filosofie i.p.v. de theologie tot de koningin der wetenschappen verhief, maakte ook een einde aan een andere plaag van deze periode, de Heksenvervolging. Beschrijver geeft in zijn derde essay een belangwekkende uiteenzetting van de geschiedenis van dit fenomeen. Zijn opvatting, dat de heksenvervolging onlosmakelijk verbonden is met het wijsgerig en theologisch systeem van de scholastiek, waarin het rijk van God als onvermijdelijke tegenhanger het rijk van Satan had, rechtvaardigt hij op twee gronden nl. door er op te wijzen dat de orthodoxie van zowel katholieken als protestanten zich niet heeft weten los te maken van het neoplatonisme van Thomas van Aquino, en dat de heksenvervolgingen eerst aan intensiteit gingen inboeten, nadat het cartesianisme zijn zegetocht was begonnen. Ook t.a.v. de sociaal-psychologische kant van deze zaak is Trevor Roper er in geslaagd een aanvaardbare verklaring te geven, door de nadruk te leggen op het feit dat sociaal nonconformisme altijd weer reacties van onverdraagzaamheid tegen zich heeft opgeroepen, zodat zij die in één of ander opzicht niet aan de normen van de gemeenschap voldoen in tijden van spanning welhaast onvermijdelijk de zondebokken worden van de maatschappij. Een rol die door de eeuwen heen aan de Joden is toegespeeld en in de 16e en 17e eeuw ook aan de 'heksen' als dienaressen van Satan.

Dit alles verduidelijkt de auteur nog als hij het ontstaan en de groei van de heksenpsychose schetst. Daar het scholastieke wereldbeeld, zoals gezegd, op zichzelf al de demonologie als complement op de theologie impliceert, was het de 'natuurlijkste' zaak ter wereld voor de in-

quisiteurs om onder en naast de ketterse stromingen van de 13e en 14e eeuw het rijk van Satan te ontdekken. En eenmaal ontdekt, bleek het in de 16e eeuw uit te groeien tot een pest die overal in West- en Midden-europa woedde. Het aantal heksen nam in bepaalde streken dermate toe, dat er dorpen waren, waar aan het eind van de 16e eeuw alle vrouwelijke bewoners het leven lieten als dienaressen van het rijk der duisternis. Alle scepsis ten spijt van hen die protesteerden tegen deze massale verdwazing, wonnen de vervolgingen, zowel aan protestantse als aan katholieke kant voortdurend aan intensiteit, als gevolg van het feit dat ook de tegenstanders van de heksenvervolgingen niet in staat waren het scholastieke wereldbeeld ernstig aan te vechten. Zodoende werd het bestaan van heksen ook nooit 'im Frage' gesteld door de bestrijders. De ideologische frontenverstarring na Trente en Genève verhinderde bijna een eeuw lang een serieuze discussie over de grondslagen van dit wereldbeeld, die uitging van de soevereiniteit van de menselijke rede. Ook het neoplatonisme bleek niet in staat de scholastiek van haar troon te stoten. Hoezeer het ook van belang was op het terrein van het natuuronderzoek, het was te mystiek en te irrationeel om een duidelijke bedreiging te vormen voor de leer der 'magistri nostri'.

In de laatste vier essays vat Trevor Roper het thema van de crisis in de verhouding vorst-onderdaan weer op, nu toegelicht aan de hand van het voorbeeld van de engelse revolutie. Ondanks menig nieuw detail, blijft de essentie gelijk, Cromwell's independenten zijn de conservatieve hervormers door wier optreden het erasmiaanse paard gered wordt voor later als de voedingsbodem der verlichting. Zij vertegenwoordigen de conservatieve lekengroep, die het schotse calvinisme evenzeer afwijzen als de radicale reformatie van de linkerzijde. Hun opstand maakte de verlichting mogelijk en schiep de voorwaarden voor Engeland's geestelijke en economische penetratie in Schotland in de 18e eeuw tot wederzijds voordeel.

Zo, zal men zeggen, Trevor Roper heeft dus in dit boek iedere historicus, die geïnteresseerd is in de ingewikkelde problemen van de 16e en 17e eeuw een grote dienst bewezen door zijn heldere analyses en zijn nieuwe hypothesen. Dit is ongeëvenaard zo, maar toch mag het m.i. bij deze tevreden constatering alleen niet blijven, hoe verleidelijk en hoe glashelder Trevor Roper's opvattingen ook zijn. Juist in zijn sterke neiging tot schematiseren zit een ernstig gevaar. Want niet altijd is het even duidelijk dat de auteur het gelijk aan zijn kant heeft. Wat, om hiermee maar te beginnen, moet de lezer aan met zijn opvatting dat de crisis in de betrekkingen tussen de renaissancestaat en zijn onderdanen pas na 1620 acuut wordt op grond van het feit dat dan de eerste gevolgen beginnen voelbaar te worden van een Europese conjunctuurdruk, die tot de jaren 60 van de 17e eeuw zal aanhouden. Is hij, door deze conjuncturele crisis als doorslaggevende factor aan te wijzen voor de engelse revolutie en de opstanden in Catalonië, Portugal en Frankrijk, niet even marxistisch als zijn marxistische collega's tegen wie hij zich bij herhaling afzet? Bovendien, aanvaardt hij niet wat al te lichtvaardig deze veelbesproken crisis, waarvan tot dusver niemand met zekerheid de omvang en de intensiteit heeft weten vast te stellen? Kunnen de conflicten tussen overheid en belastingbetaler uit het midden van de 17e eeuw, niet evenzeer het gevolg zijn geweest van andere oorzaken, zoals de oorlogssituatie op het continent na 1618 en in Engeland, de spijzucht van het hof, de kerkelijke politiek en het streven van Karel I het parlement uit te schakelen? Dit is een vraag waarop de auteur geen helder licht werpt.

Een andere kwestie betreft Trevor Roper's visie op de stedelijke maat-

schappij in de late middeleeuwen. De term erasmiaans lijkt op zijn zachtst gezegd overtrokken, wanneer deze wordt gebezigd m.b.t. de kooplieden en bankiers in deze steden. Bestond er wel die scherpe scheiding in mentaliteit tussen het hof, wereldlijk en kerkelijk, en de stad? Hield 's-levens felheid' halt voor de poorten van de 15e eeuwse stad? Het wil mij voorkomen van niet. Zowel Burckhardt als Huizinga kennen aan het gevoelsleven van de 15e eeuw een bijzondere intensiteit toe. Het lijkt mij, dat Trevor Roper hier ten onrechte scheidlijnen trekt terwille van het door hem ontworpen model van de dichotomie, vorst-burger. Was . niet juist het 'mateloze' één der psychologische grondvoorwaarden voor een ongebreidelde winstzucht en hadden niet allen deel daaraan in meerdere of mindere mate, met uitzondering dan van die hele kleine geestelijke elite van wier geest Erasmus de treffendste vertegenwoordiger is, doch stond niet juist hij enigszins terzijde van de werkelijkheid van het leven? Zo krijgen we een andere scheiding, nl. die tussen de kleine groep van Erasmus en de rest. Een scheiding die we ook nodig hebben voor een goed begrip van hervorming en contrareformatie. Want men kan beide, alleen maar recht doen, als men een open oog heeft voor de omstandigheid, dat de 'psychologie collective' van de 16e eeuwers een andere inslag had dan de onze, dat de godsdienst en het 'pathos' in deze eeuw nog springlevend zijn. Ook de tussengroep, die hij bij voorkeur naar voren haalt, was niet zo redelijk als hij ze ons wil doen voorkomen, tot diep in de 17e eeuw speelden de hartstochten in de strijd om de waarheid een overheersende rol. We behoeven slechts te denken aan de driftig op elkaar scheldende Gomarus en Arminius om te beseffen, hoe fel ook de representant van de gematigdheid van leer kon trekken tegen zijn steile tegenstander.

Veeleer wil het mij voorkomen, dat aan het einde der 17e eeuw het ijveren voor de Waarheid gaat luwen, als gevolg van het om zich heen grijpende scepticisme van hen, die na 150 jaren godsdienststrijd genoeg hadden van de offers, die de strijd om de Waarheid in Westeuropa had gevraagd. Er schuilt dan ook zeer zeker in de optimistische geest der verlichting een groot stuk cynisme en scepsis van mensen, die de strijd moe zijn geworden, men behoeft in dit verband slechts te denken aan bijv. de toenemende waardering voor Tacitus en de opkomst van het pyrrhonisme. Na 1650 verdween de religieuze ondergrond waarschijnlijk ook mede ten gevolge van het feit, dat men teleurgesteld was in de hoop ooit nog weer de oude eenheid van wereldbeeld en kerkleer te herstellen. En daarmee verdween ook het pathos en de bereidheid zich op te offeren voor een officiële leer. Aan deze breuk ontkwamen ook de geestelijke nazaten van Erasmus niet. Hun geestelijke habitus was tegelijkertijd veranderd, ook zij werden 'redelijker' dan ze waren geweest. Het humanisme van een Erasmus en een Thomas More was een wezenlijk andere zaak dan de verlichting van Voltaire. De vraag is het overwegen waard, of Erasmus zichzelf zou hebben herkend in de spotvogel van de 18e eeuw.

Deze hier ondertussen nogal breed uitgesponnen kritiek, doet evenwel niets af aan mijn waardering voor het werk van Trevor Roper. De essays zijn ongemeen boeiend van inhoud en stijl, en men moet het de auteur als een verdienste aanrekenen, dat hij de lezer weet te prikkelen tot het stellen van deze vragen en het hernieuwd overwegen van de juistheid van de eigen mening.

g e s c h i e d e n i s - d o c u m e n t a t i e

De eerste zending fiches van de in Groniek, eerste jaargang, nummer drie, aangekondigde geschiedenisdocumentatie van de Paedagogische Centra is bij de abonnéés aangekomen. Vier paedagogische centra i.s.m. de Vereniging van Geschiedenisleraren in Nederland namen het initiatief tot deze uitgave van samenvattingen van belangrijke artikelen uit binnen- en buitenlandse tijdschriften.

De informatie strekt zich uit over een breed gebied. Uittreksels over kunstgeschiedenis, sociaal-economische en politieke geschiedenis, geschiedenis der internationale betrekkingen, godsdienst-, kerk- en ideeëngeschiedenis, rechtsgeschiedenis, biografie en historiografie komen alle aan de orde.

Bij de eerste zending fiches is een toelichting op het systeem van rubricering en codering. De nodige 'tab'-kaarten waren daar ook bij. De tabkaarten zijn van uitstekende kwaliteit zodat zij en de daar tussenrustende fiches zelfs in een oude schoenendoos de tand des tijds kunnen doorstaan. Om de ordening naar tijdvakken te vergemakkelijken zijn de fiches in verschillende kleuren zó uitgevoerd, dat de tijdvakken niet alleen door een code zijn aangegeven, maar ook te herkennen zijn aan een eigen kleur. De kleur geel, aanduiding voor eigentijdse geschiedenis, is bij de eerste zending fiches de toonaangevende.

In Kleio, het tijdschrift van de VGN, achtste jaargang nr. 10, staat een opsomming van de besproken tijdschriften. Bij de keuze van regionale tijdschriften is wel een vraagteken te zetten. Gelderland, Noord-Brabant, Limburg en Zeeland ontbreken op die lijst. Bij de fiches was echter wel een verwijzing naar het 'Zeeuws Tijdschrift'. Hopelijk komen ook de andere bovengenoemde provincies toch aan bod.

De documentatie is voor ieder, zeker de leraar en de a.s. leraar, een waardevol bezit. Abonnementen, slechts f. 20,-- per jaar voor leden van de initiatiefnemende organisaties en voor historische studenten kunnen worden opgegeven bij de Administratie van de Commissie voor Geschiedenisdocumentatie der Paedagogische Centra, p/a Katholiek Paedagogisch Centrum, Koninginnegracht 70-71, 's-Gravenhage.

(jvh-r)

THE JOURNAL OF CONTEMPORARY HISTORY, ed. by Walter Laqueur,
George L. Mosse, The Institute of Contemporary History,
publ. by Weidenfeld and Nicolson, 5 Winsley Str., London W1.

Het derde nummer van de derde jaargang van dit tijdschrift ligt op tafel van de abonné's. Het nummer is gewijd aan het Midden Oosten. Vijftien artikelen laten licht schijnen op evenveel aspecten; de artikelen bevatten alle een grote hoeveelheid gegevens, waardoor de lezer parate kennis kan verwerven en inzicht kan vergroten. Het is een typerend nummer van dit jonge tijdschrift: al vaker was een aflevering gewijd aan één hoofdthema. In deze jaargang was dat ook het geval met het tweede nummer, dat handelde over 'Reappraisals', een nieuwe kijk op de

geschiedenis; sociale wetenschappen en geschiedenis. In het eerste nummer van dit jaar was eveneens een artikel gewijd aan dat onderwerp: 'USA: The "New" Political History'.

Een tijdschrift, gewijd aan de hedendaagse geschiedenis, geeft aldus betrekkelijk veel ruimte aan historiografie en methodiek behandelende artikelen. Dat is een interessant aspect, daar hier uit blijkt, dat althans deze redactie en medewerkers de behoefte gevoelen, zich rekenschap te geven van achtergronden en werkmethoden hunner c.q. anderer geschiedbeoefening. Het doorlichten van hoe anderen hebben geschreven over geschiedenis, uitgaande van een van te voren gefixeerd idee komt het meest tot uiting in twee artikelen in het tweede nummer van deze jaargang naar aanleiding van Duitse geschiedschrijving.

August Nitschke behandelt in 'German politics and medieval history' de vraag in hoeverre medievisten in Duitsland beïnvloed zijn door hun eigen tijd, met name door drie gebeurtenissen van evident belang: de invoering van democratie in Duitsland in 1919, het vestigen van de dictatuur van Adolf Hitler in 1933 en de ineenstorting daarvan in 1945. Het optreden van de Weimar-republiek heeft medievisten, die in de jaren twintig faam verwierven, niet beïnvloed. Waar zij dachten aan vitaliteit, aan groei, aan strijd, beantwoordde de republiek niet aan hun diepere gevoelens. Zowel zij, die zich bezig hielden met de Staat, met de Heersers, als zij, die de ideeëngeschiedenis als studie-object hadden gekozen moedigden hun lezers aan te zoeken naar beweging, naar groei, naar scheppende krachten. Onverschilligheid ten aanzien van rechten, gebaseerd op louter 'rede', en het gevoel, dat wreedheid en bereidheid tot oorlog en strijd onafscheidelijk verbonden waren aan het leven zelf was daarvan het gevolg, ongeacht de houding van schrijvers ten opzichte van hun regering. Het koesteren van de wil, een liberale democratie met een sociaal geweten en respect voor het individu werd door deze historici niet gestimuleerd. Nitschke komt, om ook die uiting te tonen, in ons land, bij Huizinga, die wel de exaltatie van het vitale weet te verbinden met de eerbied voor de individualiteit van de mens. Dat het nationalistisch uitgangspunt sterk meespeelt in de uitingen van Duitse historici behoeft geen uitleg.

Dit wordt nog sterker in de periode van Hitlers heerschappij. Zowel Nitschke als Karl Ferdinand Werner in 'On some examples of the national-socialist view of history' in dit zelfde nummer toont het grote gevaar, dat historici liepen, aan. Een goed deel emigreert: zij zijn met name in de VS een belangrijk kader geworden voor de geschiedbeoefening. Sommige thuisblijvers zwegen; anderen zorgden met meer of minder gevaar een weg in het labirynth van verdachtmakingen, censuur, concentratiekamp, ideologie en vervolging. In zake principes kwam de meest serieuze oppositie van de kant van gelovigen, zowel van protestantse als van katholieke zijde, hoewel daar ook onderwerping aan het staatsgezag en staving van de 'leer' voorkwamen. Het belangrijkste was de vraag van aanvaarding van Hitler of niet; het antwoord van velen was weifelend, slechts weinig historici hebben zich echter aan biologisch-raciale theorieën overgeven. Wel konden zij, die het vitalisme, de strijd, de expansie van de scheppende kracht van de staat of de natie hadden gepreekt in de jaren twintig, niet blind langs de verandering van bewind lopen. En was de as Italië-Duitsland niet een revocatie van een ver verleden? Het behoeft geen betoog, dat van deze zijde weinig verzet te verwachten was. De collaps van het Derde Rijk bracht een breuk in het traditionele denken. De interesse van de historici naar de oorlog is meer gericht op de so-

ciale geschiedenis en de ideeëngeschiedenis. Waar politieke geschiedenis bedreven wordt, is dat niet meer met de bedoeling, een ideaal uit het verleden te transponeren naar de eigen tijd, maar om het eigen in het verleden te ontmoeten in de eigen omgeving van dat verleden. Heersers worden dan niet meer alleen ideaaltypen, maar kunnen ook usurpatoren, wreedaards en despoten zijn. Het werken met modellen, van welke aard dan ook, bleek gevaarlijk, soms uitzichtloos. De invloed van de marxistische opvatting van geschiedschrijven deed ook haar kracht voelen, niet alleen in Oost-Duitsland.

Van geheel andere aard zijn de beschouwingen over de quantificatie in de geschiedbeoefening, van de invloed van methoden der sociale wetenschappen op die van de geschiedenis. Ook in Nederland is daarover discussie. De opsomming van talrijke werkers met de quantitatieve methode in het eerste nummer van deze jaargang in het artikel van Allan G. Bogue, 'United States: the "New" Political History' en de uiteenzetting door Jean Marczewski in het tweede nummer in 'Quantitative History' hebben als uitgangspunt gemeen het diepe geloof in de methode, die mede er toe leidt, dat factoren in historische processen beter kenbaar worden. Dit neemt niet weg dat het een methode betreft, niet de. Beide schrijvers stellen dat expliciet vast. Het is niet alleen een kwestie van keuze van methode, die mee speelt. Het is ook de keuze van materiaal, die enigszins de keuze van de methode om dat te bewerken vastlegt. Dat materiaal wordt weer 'gekozen' door de eisen van het onderwerp, dat onderzocht wordt. Dat is niet alleen een objectieve vaststelling, dat evenzeer een gevolg van aanleg en aard van de onderzoeker. Dan is ook de vraag naar het wetenschappelijke in de geschiedenis verbonden met de vraag naar de methoden, die gebruikt kunnen worden om die wetenschappelijkheid te bewijzen of te vergroten, niet te beantwoorden met verwijzing naar de - soms schijnbaar - exacte waarden der getallen. De besten der 'quantifiers' doen dat dan ook niet. Het overbrengen van een eindeloze rij van gegevens over aantallen, die door omschrijving niet meer te volgen zijn, in een overzichtelijke grafiek verduidelijkt dikwijls meer dan woorden de bedoeling van de schrijver. Bij dit overbrengen is de aard van de gegevens beslissend: vele gegevens laten zich niet 'kwantificeren'. Daar moet kwalitatieve benadering de leidraad zijn. De ene methode sluit de andere geenszins uit.

Dit tijdschrift biedt veel literatuur die niet in een namiddag te verwerken zijn. De vier delen per jaar, elk zo'n 250 blz. of meer, geven een rijke aanvulling van boekenbezit voor in verhouding betrekkelijk weinig geld: ca f. 25.-- via een Nederlandse boekhandel, £ 2 10s, d.w.z. ca f. 22.-- en portokosten bij directe bestelling in Engeland. Voor echte belangstellenden bestaat ook nog de mogelijkheid lid te worden van de 'Association of Contemporary Historians' voor 30/- (ca f. 13.--). Het secretariaat is bij D. C. Watt, London School of Economics, Houghton Street, London, W.C. 2.

J. van Herwaarden.

Uit het rijke historische

Leven . . .

